

УДК 373.2:376

Формування мовлення у дітей дошкільного віку із синдромом Дауна

Н. Кравець,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-00022-1423-8533>

О. Конопацька,

методистка лабораторії методичного забезпечення,
викладачка кафедри педагогіки й андрагогіки,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0003-2448-6773>
e-mail: logoped.oippo@gmail.com

*Скажи мені – і я забуду,
Покажи мені – і я запам'ятаю,
Дай доторкнутися – і я зрозумію.*

Конфуцій

Анотація. У статті висвітлено проблему формування мовлення у дітей із синдромом Дауна, розкрито систему корекційно-розвиткової роботи. Значну увагу приділено застосуванню інноваційних технологій на заняттях в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти в умовах спеціального та інклюзивного навчання. Звернуто увагу щодо використання світових та вітчизняних методик, які забезпечують ефективне навчання та всебічний розвиток дітей із синдромом Дауна. Цінним є використання програм «Маленькі сходишки», Ромени Августової «Говори! Ти це можеш», «Дивись і вчись. Мова та читання», програми «Починаємо розмовляти» та інші. З метою забезпечення якісного оволодіння мовою та мовленням вказаної категорії дітей бажано застосовувати альтернативну та додаткову комунікацію, яка полягає у використанні Лейб-системи, МАКАТОН, піктограм, комунікативних планшетів, системи спілкування за допомогою обміну картками (PECS), технічних засобів комунікації тощо. Крім цього, ми зробили акцент на застосуванні технології кінезіотерапії, що забезпечує розвиток імітаційних здібностей, стимуляції до виконання інструкції, формування довільних рухів та здатності до комунікації. Такі засоби бажано підбирати відповідно до індивідуальних потреб і можливостей дитини.

Ключові слова: синдром Дауна, мовлення, розвиток мовлення, корекційно-розвиткова робота, інноваційні методики розвитку мовлення.

N. Kravets,
PhD in Pedagogy Sciences, Associate Professor of the Department of Psycho-Correctional
Pedagogy and Rehabilitation,
Mykhailo Dragomanov National University of Ukraine
<https://orcid.org/0000-00022-1423-8533>

O. Konopatska,
Methodologist at the Methodological Support Laboratory,
Lecturer at the Department of Pedagogy and Andragogy, «Zhytomyr Regional In-Service
Teacher Training Institute» of Zhytomyr Regional Council
<https://orcid.org/0000-0003-2448-6773>

Speech Development of Preschool Children with Down Syndrome

*Tell me and I will forget,
show me and I may remember,
involve me and I will understand.*

Confucius

Abstract. The article highlights the problem of speech development of children with Down syndrome and describes the system of corrective and developmental work. Considerable attention is paid to the use of innovative technologies in inclusive groups of preschool educational institutions in the context of special and inclusive education. Attention is drawn to the use of international and domestic methods that ensure effective learning and comprehensive development of children with Down syndrome. The programmes «Small Steps», Romena Avgustova's «Speak! You Can Do It», «Look and Learn. Language and Reading», the programme «Let's Start Talking» and others. In order to ensure high-quality language and speech acquisition in this category of children, it is advisable to use alternative and augmentative communication, which consists of the use of the Leib system, MAKATON, pictograms, communication boards, the Picture Exchange Communication System (PECS), technical means of communication, etc. In addition, we drew attention to the use of kinesiotherapy technology, which ensures the development of imitation abilities, stimulation to follow instructions, the formation of voluntary movements, and the ability to communicate. It is advisable to select such tools according to the individual needs and abilities of the child.

Keywords: Down syndrome, speech, speech development, corrective and developmental work, innovative methods of speech development/

Мета статті: розглянути питання формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку із синдромом Дауна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах модернізації української освіти, запровадження реформи Нової української школи особливої актуальності набуває проблема створення розвивального середовища та оптимальних умов для розвитку, виховання й навчання дітей з особливими потребами, що відповідають тенденціям реформування освіти на шляху до її

відкритості, демократичності та доступності для всіх категорій населення країни, а також з уведенням в освітнє середовище інноваційних технологій [1].

Важливе місце в освітньому середовищі займає навчання, виховання і розвиток дітей дошкільного та шкільного віку із синдромом Дауна.

Синдром Дауна – це генетичне порушення внаслідок вроджених хромосомних недоліків, яке являє собою диференційовану форму психічного недорозвитку фізичних, психічних, інтелектуальних і емоційних якостей людини.

У 1862 році англійський лікар Д. Даун звернув увагу на те, що багато дітей із синдромом Дауна схожі між собою.

Французький генетик Ж. Лежен довів, що додаткова хромосома, яка наявна у 21 хромосомній парі, є спільною генетичною характеристикою для всіх людей із синдромом Дауна. Тому в генетиці виявлене Ж. Леженом порушення отримало назву «трисомія» [2].

Серед інших недоліків у таких дітей наявні порушення мовлення, які негативно впливають на процес їхньої соціальної адаптації. Тому розвиток мовлення в них є однією з найважливіших проблем в логопедії.

Мовлення – це акт вживання людиною мови для спілкування і здійснюється у вигляді усного і писемного мовлення.

У дітей із синдромом Дауна воно відзначається своїми особливостями. Зокрема, у них мова з'являється пізніше загальноприйнятих термінів. Для них характерна тенденція порушень звуковимови, аграматизми, збіднений словниковий запас тощо. Дитина може правильно вимовляти окремі слова, проте в мовному потоці пропускати і спотворювати звуки та склади. Корекційна робота з такими дітьми проводиться більш тривалий час і у частини з них спостерігається мутизм. У дітей наявне готичне піднебіння, вузьке і надто високе, що призводить до гнусавого відтінку вимовляння звуків. Щелепа виступає вперед. Наявний неправильний прикус, що є причиною порушень вимови звуків. У цієї категорії дітей також спостерігається дизартрія, яка проявляється не лише в порушенні майже всіх груп звуків, але й страждає просодична сторона мовлення. Це голос, інтонація, тембр. У них наявний синдром порушення довільних рухів та дій з предметами, які виникають при локальних порушеннях вторинних та третинних полів, рухового аналізатора. Характерне системне порушення мовлення, за якого у дітей інтелектуальні порушення можуть поєднуватися з порушеннями слуху, зору, функцій опорно-рухового апарату. Також часто спостерігаються мовленнєві порушення: загальний недорозвиток мовлення, обумовлений зниженим інтелектом; загальний недорозвиток мовлення, обумовлений дизартрією, алалією, затримкою психічного розвитку, заїканням тощо.

Наукові дослідження свідчать, що у дітей з синдромом Дауна уповільнений розвиток пізнавальних процесів, дрібної моторики, а отже, й мови. Вони помітно відстають від однолітків у фізичному розвитку [3].

Особливості розвитку мовлення розглядали такі науковці: Н. Бодянська, М. Бруні, Л. Кумин та ін.

Питання формування мовлення у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку із синдромом Дауна досліджували вітчизняні науковці: П. Жиянова, А. Савицький, Р. Ковтун та ін.

Зокрема, Р. Ковтуном [4] проведено дослідження застосування методики, яка ґрунтується на видах, структурі та формах ігрової діяльності дошкільників із синдромом Дауна, їх здатності до предметної та сюжетно-рольової гри, виокремлено показники мовної комунікації.

У роботі А. Міненко [5] відображено методику формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку із синдромом Дауна. Значна увага приділена формуванню комунікативної діяльності та процесу інтеграції таких дітей у групу однолітків.

Тому вчителям-логопедам, учителям-дефектологам, сурдопедагогам, практичним психологам, вихователям, асистентам вихователів, соціальним працівникам, батькам необхідно враховувати характерні особливості мовлення дітей при плануванні та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.

Незважаючи на позитивне вирішення питання, дослідниками недостатньо уваги було приділено використанню сучасних методів та прийомів формування мовлення у дітей дошкільного віку із синдромом Дауна.

Виклад основного матеріалу. Аналіз результатів різноманітних досліджень науковців свідчить про необхідність пошуку таких шляхів корекції мовлення, які б відповідали їх індивідуальним особливостям, віку, рівню інтелекту. Тому постало питання пошуку сучасних методів та прийомів корекції специфічних мовленнєвих порушень у дітей із синдромом Дауна.

Як відомо, в систему корекції розвитку комунікативних здібностей входять такі складові: ігрова терапія, корекційно-розвиткові заняття, лікувальна фізкультура, розвиток предметно-практичної діяльності, сенсорний розвиток тощо.

Проте, незважаючи на недостатню сформованість різних компонентів мовлення, діти з синдромом Дауна оволодівають засобами невербальної комунікації.

Корекційну роботу вчителям-логопедам, учителям-дефектологам бажано спрямовувати, враховуючи три категорії дітей:

1. Перша категорія дітей з синдромом Дауна – це немовленнєві діти.
2. Друга категорія – діти з апраксією.
3. Третя категорія – діти з загальним недорозвитком мовлення II–III рівня, фонетико-фонематичним недорозвитком та стертою формою дизартрії.

Діти першої категорії потребують «запуску» мовлення. Найбільше часу з ними відводиться на корекцію розвитку рухової та емоційної сфер. Для цього проводяться різноманітні рухливі ігри та вправи, які підсилюються звуконаслідуванням. Уся корекційна робота повинна бути спрямована на бажання спілкуватися за допомогою вербальних засобів.

Щодо другої категорії дітей, корекційний вплив базується на подоланні проявів апраксії. Корисно співати з ними пісеньки, займатися музикою. Для цього варто використовувати твори усної народної творчості одночасно з музичним супроводом, пісні з відповідними словами-жестами, а також пісні, де

постійно повторюється приспів. Така робота сприятиме розвитку пам'яті та відпрацюванню звуків, складів, слів, фраз.

Для третьої категорії дітей характерними є порушення звуковимови, фонематичне сприймання, аграматична фраза. Тому важливо будувати корекційну роботу на поширенні та активізації словника, автоматизації та диференціації звуків, формуванні граматично правильної фрази.

Під час проведеного нами дослідження було виявлено, що діти краще реагують на подачу матеріалу, за якого поряд з мовленням застосовують технологію альтернативної та додаткової комунікації.

На заняттях фахівцям важливо враховувати стан слуху, зору, зниження тактильної чутливості кожної дитини.

Діти із синдромом Дауна успішно навчаються читати друковані тексти, оволодівають програмою спеціальної школи. Бажано починати навчати читання ще до 3 років. Оскільки 3 роки – це сензитивний період розвитку мовлення.

Тож учителю-логопеду варто звертати увагу на позитивні сторони розвитку дітей із синдромом Дауна. Зокрема, це здатність до повторень за дорослим не мовленнєвих та мовленнєвих сигналів (міміки, рухів, жестів, звуків, складів, слів); залучення до зорового сприйняття, зорової пам'яті та мовленнєвих сигналів, що стануть основою використання зорових підказок (предметів, малюнків, жестів, табличок зі словами); забезпечити чутливість до тактильно-рухової стимуляції, що сприятиме формуванню навичок загальної і дрібної моторики.

Незважаючи на наявні порушення, у дітей із синдромом Дауна емоційно-вольова сфера збережена. Тому вони ласкаві, слухняні, доброзичливі. Діти можуть любити, бентежитися, ображатися, хоча іноді бувають дратівливими, злісними і впертими. Проте рівень навичок і вмінь у них різний, що обумовлено генетичними та середовищними чинниками.

Розробляючи стратегії корекційної роботи, фахівець має опиратися і концентрувати увагу саме на зорово-слуховій та зорово-моторній модальності подачі інформації.

На заняттях варто враховувати індивідуальні та психофізичні особливості кожної дитини. Залучаючи дитину до активної діяльності, бажано опиратися на основний принцип залучення не одного, а різних органів чуття при сприйнятті інформації.

Найбільш доцільними щодо використання прийомів є: пальчикові ігри; динамічні, мімічні, дихальні вправи; артикуляційна гімнастика; логопедичний масаж; логоритмічні вправи.

Пропонуємо застосовувати на заняттях з дітьми такі сучасні технології:

- комп'ютерні технології (слухомовленнєвий тренажер «Світ звуків»);
- навчально-програмний комплекс «Адаптація-Лого» та інші;
- пісочна терапія;
- елементи музикотерапії;
- ізотерапія;
- казкотерапія;

- Су-Джок терапія – динамічна електронейростимуляція при мовленнєвих порушеннях;
- апарати Денас-терапії, Tomatis, Forbrain;
- lego-технології та ін.

Також значну роль відіграють дидактичні ігри із використанням наочності, метою яких є опанування мовного матеріалу (ігри на оволодіння звуковимовою, збагачення словникового запасу). Важливо застосовувати конструктори фраз з метою удосконалення граматичних навичок і діалогічного та монологічного мовлення.

Цінним у корекційній роботі з дітьми є «Маленькі сходинки». Це програмно-методичний супровід ранньої педагогічної допомоги дітям із синдромом Дауна, розроблений в австралійському університеті Маккуері, який з успіхом застосовується в європейських країнах.

Подібною до методики «Маленькі сходинки» є методика проведення занять за програмою для немовлят і дітей молодшого віку з особливими потребами «Кароліна», яку батьки дітей із синдромом Дауна можуть використовувати під керівництвом учителя-дефектолога у питаннях раннього втручання. Діти, які навчалися за цими методиками, змогли успішно здобувати знання в інклюзивних групах закладів загальної середньої освіти.

Цікавий досвід ми знаходимо й у роботі Ромени Августової «Говори! Ти це можеш». Працюючи над впровадженням цієї методики, вчитель-дефектолог може навчити дітей розмовляти та спілкуватися. Ця методика дає можливість розвивати здібності та творчий потенціал кожної дитини.

Для безмовленнєвих дітей важливо застосовувати засоби альтернативної та додаткової комунікації. Їхню ефективність доведено під час застосування Лейб-системи, МАКАТОН, піктограм, комунікативних планшетів, системи спілкування за допомогою обміну картками (PECS), технічних засобів комунікації тощо. Такі засоби бажано підбирати відповідно до індивідуальних потреб і можливостей дитини.

З метою навчання читанню пропонуємо використовувати програму «Дивись і вчись. Мова та читання», в основу якої покладено багаторічний досвід британської вченої С. Баклі, яка сприяє попередженню мовленнєвих та когнітивних труднощів у дітей із синдромом Дауна.

Розроблена спеціалістами Освітнього центру Даун сайд Ап програма з формування мовленнєвих засобів спілкування «Починаємо розмовляти» враховує первинний дитячий словник, створює можливості для реалізації активної позиції батьків у процесі навчання дитини, враховує особливості дітей із різними когнітивними порушеннями та передбачає наявність двох етапів, навчального та розвиткового, що дозволяє починати роботу з урахуванням віку та рівня розвитку дитини.

Для розвитку рухової сфери важливим є навчання дітей із синдромом Дауна кінезіотерапії, що полягає у формуванні навичок довільної організації рухів, стимулюванні до виконання інструкцій, вихованні комунікативних компетентностей. Для цього бажано дотримуватись семи умов, які сприятимуть самостійному виконанню вправ кожною дитиною.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що у дітей із синдромом Дауна мовленнєвий апарат відрізняється своєрідною структурою. Для корекції мовлення доцільно використовувати інноваційні форми роботи як індивідуальної, так і групової. Вони мотивують, зацікавлюють дитину з особливими освітніми потребами, викликають бажання оволодівати навичками спілкування.

Проведене дослідження не вичерпує наведених вище прикладів, спрямованих на формування мовлення у дітей дошкільного віку із синдромом Дауна.

Список використаних джерел та літератури

1. Губанов А., Губанова І. Історія синдрому Дауна : лист редактору журналу «The Lancet». 1961 рік. URL: <http://tri21.ru/istoriya-sindroma-dauna-pismo-redaktoru-zhurnala-the-lancet-1961-god>.

2. Кашуба О. М. Формування навичок великої моторики у дітей із синдромом Дауна дошкільного віку за допомогою фізичних вправ : навч. посіб. Рівне, 2011. 85 с.

3. Ковтун Р. А. Психологічні особливості проявів комунікативних здібностей дітей 6–11 років з синдромом Дауна : автореф. дис... канд. псих. наук : 19.0008 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2011. 16 с.

4. Міненко А. Особливості формування комунікативної функції саморегуляції особистості дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 62–67.

5. Ревуцька О. В. Інноваційні технології в навчанні осіб з особливими потребами. *Управління в освіті* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції, 14–16 квітня 2011 року / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти [та інші]. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 300 с.